

ROLA TRADYCJI W WIELOPOKOLENIOWYCH RODZINACH WIEJSKICH W MAŁOPOLSCE

Magdalena Kowalska

Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie

Abstrakt. Badania zostały przeprowadzone w 2006 roku w trzech małopolskich gminach – Dębnie, Wieliczce i Zabierzowie. Do badań dobrano po 40 wielopokoleniowych rodzin wiejskich w każdej gminie. Przeprowadzono z nimi wywiady według kwestionariusza, który został podzielony na trzy części, skierowane do przedstawicieli trzech pokoleń: dziadków, rodziców i wnuków. Łącznie przebadano 360 osób. Prezentowane wyniki badań będą stanowiły próbę odpowiedzi na pytania, jak istotną rolę odgrywa tradycja w życiu wielopokoleniowych rodzin wiejskich, a także w jakim zakresie są w nich kultywowane zwyczaje odziedziczone po poprzednich pokoleniach.

Słowa kluczowe: tradycja, rodziny wielopokoleniowe, rodziny wiejskie, zwyczaje

WSTĘP

„Tradycja jest jak lustro, w którym odbijają się wieki. Tradycja jest jak drzewo, które korzeniami swymi sięga głęboko w grunt rodziny” – tak Seweryn [1961] rozpoczyna swoją książkę na temat tradycji i zwyczajów krakowskich. Z kolei inni autorzy [Dąbrowska 2003] pod pojęciem tradycji rozumieją: „więź, jaka łączy nas z przodkami, dająca poczucie przynależności narodowej, regionalnej i rodzinnej”. Przejmując dorobek poprzednich pokoleń, młodzi ludzie odczytują go na nowo, wartościują, wzbogacają i przekazują dalej swoim następcom.

Dobrowolski [1966] w swojej definicji kładzie nacisk na problem dziedzictwa, przekazywanego z pokolenia na pokolenie i rozumie tradycję jako „wielką spuściznę, którą ustępujące generacje przekazują wchodzącym w życie”.

Terminu „tradycja” używa się powszechnie, zarówno w języku codziennym, jak i naukowym. Jak twierdzi Ziemiński [1999], jest ona kategorią dynamiczną, a stosunek do

niej ulega ciągłym zmianom. Autor przedstawia dosyć ciekawą formułę analizowanego pojęcia, określając je jako „doświadczenie instynktowne, oraz doświadczenie społeczne zapisane w banku informacyjnym pokoleń”.

Rozpatrując pojęcie tradycji należy rozróżnić jej kategorie, bowiem mówić można o tradycji świątecznej, tradycji patriotycznej itd. Jednak wszystkie one są związane z tradycją rodzinną, która stanowi część tradycji ogólnej – z niej wyrosła, czerpie treści, wzorce, w niej funkcjonuje i przekształca się, posiada swoistą autonomię, indywidualność i prywatność [Dąbrowska 2003].

ROLA TRADYCJI I JEJ PRZEKAZ W RODZINIE

W dzisiejszych czasach, w dobie cywilizacji postindustrialnej może się wydawać, iż nie ma miejsca na tradycję, która jak wiadomo w dziejach Polski odegrała niebagatelną rolę państwowo-kulturotwórczą. Szybkie tempo życia, migracje ludności i zmiany kulturowe przyczyniają się do zaniku tradycji. Współczesna cywilizacja wypiera stare i dobre obyczaje, dlatego tak ważne jest, aby współczesny człowiek umiał pogodzić nowoczesność z tym, co tradycyjne, a rodzina staje się wyjątkowo odpowiedzialna za krzewienie i przekaz tradycji. Tak więc jej rola jako przekaziciela kultury jest nie do przecenienia.

Każda rodzina kształtuje własną, wewnątrzrodzinną atmosferę życia. Składa się na to wiele czynników. Zaliczyć do nich należy relacje pomiędzy poszczególnymi członkami, wzajemną miłość, codzienne zachowanie, pełnione role i przede wszystkim kultywowanie tradycji rodzinnych. To właśnie na płaszczyźnie życia rodzinnego, jak twierdzi Dąbrowska [2003], „utrzymuje się ciągłość dziedzictwa kulturowego przez przekazywanie języka, obyczajów, norm, wartości oraz wzorów zachowań”.

Tradycja rodzinna stanowi istotną wartość wychowania, kształtuje specyficzną dla każdej wspólnoty rodzinnej atmosferę i styl domu, decyduje o jego indywidualnym obliczu. Świadomość rodzinnego dziedzictwa kulturowego, własnych korzeni i tradycji ma niezwykle istotne znaczenie dla życia jednostki, pozwala się rozwijać poprzez wrastanie w kulturę, w tym w tradycję, obyczaje i zwyczaje, pielęgnowane przez narody, grupy społeczne i rodziny [Dąbrowska 2003].

Rodzina uczestniczy w transmisji społecznej, dzięki której dziedzictwo i tradycje są przypominane i ożywiane. Według Ziemskiego [1999], transmisja zakłada „komunikację między tym, co było, a tym, co jest”. Wspomniane ożywienie następuje, gdy istnieje łączność między nadawcą (dawnymi pokoleniami), a odbiorcą i odbywa się dzięki instytucjom społecznym, takim jak rodzina. Dziecko stopniowo, poprzez wychowanie i kształcenie, otrzymuje dziedzictwo kulturowe od rodziców, którzy przekazują mu swoje własne doświadczenia życiowe, wśród nich te, które kiedyś otrzymali od swoich rodziców.

Augustyn [1999] zaznacza misję, jaką ma do spełnienia w tej dziedzinie rodzina, ale podkreśla on szczególną rolę ojca jako głowy rodziny. Twierdzi, iż „podtrzymywanie i kultywowanie autentycznych *tradycyjnych* wartości, to jedno z najważniejszych zadań rodziny, w szczególności zaś ojca”. Rodzina, pielęgnując doroczne tradycje świąteczne i rocznicowe, „wprowadza w życie dziecka doświadczenie obietnicy i nadziei, bez których życie staje się *monotonne i płaskie*” [Augustyn 1999].

Znaczenie przekazu kulturowego, jak już wspomniano, jest związane z postawą rodziców, którzy jako nadawcy przekazu, formułują treść i przekazują ją dzieciom. „Rodzice przekazują w dziedzictwie normy moralne, wierzenia religijne, utrwaloną przez wieki symbolikę społeczną, która ma ułatwić komunikowanie się wewnątrz swojej grupy i uczyć dzieci ostrożności w kontaktach z innymi” [Dymara i in. 2002].

Jak twierdzi Dąbrowska [2003], pielęgnowanie tradycji kształtuje rodzinną historię życia. Symbolami tożsamości rodzinnej, świadkami przeszłości w rodzinie bardzo często są stare fotografie, pamiątki, dokumenty czy też pamiątniki. Ważne są również funkcjonujące obrządy, zwyczaje, opowiadania, anegdoty rodzinne czy też odwiedzanie miejsc szczególnie bliskich. Wszystko to tworzy rodzinną więź kulturową, która utrwała i umacnia styl życia.

Rozpatrując rolę tradycji w rodzinie można podkreślić znaczenie jakie mają poszczególne święta. Święta są bowiem, jak pisze Dyczewski [2003], wyrazem przemienności i cykliczności życia ludzkiego. Spełniają rolę nadawania sensu życiu jednostkowemu i społecznemu – rodzina obchodząc święto, koncentruje się na związanych z nim wartościach, osobach i wydarzeniach. Święto przypomina, odnawia i aktualizuje wartości, prawdy wiary, normy etyczne, tworzy podstawę wspólnego wartościowania i oceniania. Należy też podkreślić rolę święta, polegającą na zbliżaniu ludzi, tworzeniu czasu aktywnej twórczości na np. oprawę artystyczną. Święto stanowi też łącznik czasów, gdyż – osadzone w przeszłości – zawsze jest przeżywane w teraźniejszości; to również czas spotęgowanej radości, gdyż – jak twierdzi Dyczewski [2003] – towarzyszą mu zabawy, gry, tańce itp. Ten autor akcentuje też znaczenie święta jako podłoża silnych przeżyć, które działają na emocje i wywołują przeżycia egzystencjalne, religijne, narodowe, rodzinne i estetyczne. Święto pomaga też rozładować napięcia, przełamać konflikty i przetrwać trudny czas, poprzez rytuały przybliżyć wartości, osoby i wydarzenia, wyzwala z napięć i pozwala, choć na krótki czas, oderwać się od trudnych spraw codzienności. O głębokiej randze świąt może świadczyć fakt, iż nawet w obozach koncentracyjnych obchodzono święta religijne z narażeniem życia [Dyczewski 2003].

Rola tradycji w życiu człowieka i rodziny ma duże znaczenie. Podkreśla się przede wszystkim edukacyjne znaczenie tradycji dla młodych pokoleń, wysoką rangę tradycji w wychowaniu, definiując ją jako fundamentalną wartość w życiu człowieka, który bez niej byłby istotą zagubioną i stałe zaczynającą wszystko od nowa. Autorzy podkreślają zapotrzebowanie na wrażliwość tradycji, aby „zachować dla dzieci to, co przejęliśmy najlepszego z przeszłości od naszych przodków” [Augustyn 1999]. Dziecko bowiem, jak twierdzi ten autor, nie jest w stanie zbudować sobie stałego rytmu życia w obrębie dnia czy też roku, którego bardzo potrzebuje, a taki właśnie rytm umożliwia tradycja. Wyznacza ona stały rytm w życiu człowieka, mierzony cyklem roku, dnia czy też godziny. Brak takiego rytmu czyni życie rodzinne chaotycznym i przypadkowym.

Szczególne rolę tradycji w życiu rodziny podkreśla też w udzielonym wywiadzie ks. Proboszcz jednej z parafii gminy Dębno. Kładzie on szczególny nacisk na rangę tradycji świątecznych, które jak twierdzi „trzymają ludzi przy wierze”. Podkreśla też wpływ tradycji na życie rodziny wiejskiej. Właśnie tradycja stanowi podstawową cechę odróżniającą rodzinę ze wsi od tej z miasta. Według księdza wyznacza ona rytm życia na wsi, co widać w przeżywaniu wszelkich uroczystości rodzinnych i świątecznych. Szczególne znaczenie mają tradycje związane z życiem na roli, np. święcenie pól, zanikają one jednak w tych rodzinach, gdzie zaprzestają się uprawiać ziemię.

Rozważając rolę tradycji w życiu rodziny należy wspomnieć o świętowaniu, oraz prawidłowym wykorzystaniu przez rodzinę czasu świątecznego. Dyczewski [2003] pisze bowiem o coraz częstszej „desakralizacji” świąt religijnych i nieumiejętnym wykorzystaniu wolnego czasu, co niesie za sobą zacieranie różnic pomiędzy świętowaniem, a spędzaniem czasu wolnego. Należy podkreślić, iż prawidłowe świętowanie to nie tylko zabawa i odpoczynek, lecz także docenienie konkretnych wartości święta, które pomogą pojednać się człowiekowi ze sobą i z bliźnimi oraz wprowadzić w świat refleksji metafizycznych.

Jak podkreśla Dyczewski [2003], świętowania należy się uczyć tak, jak zdobywa się wiele innych umiejętności. Ta nauka polega na aktywnym uczestniczeniu w świętowaniu ze społecznościami, osobami, które umieją to robić, poznawaniu obyczajów i zwyczajów, obserwacji świętowania w różnych kulturach, dbałości o jakość własnego życia i przeznaczaniu wystarczającego czasu na świętowanie.

Tradycja rodzinna, chociaż stanowi część tradycji ogólnej – z niej wyrasta, czerpie treści i wzorce, w niej funkcjonuje i przekształca się – posiada swoistą autonomię, indywidualność i prywatność. Pielęgnowanie tradycji kształtuje rodzinną historię życia. Tradycja rodzinna pozostaje żywa tam, gdzie są silne więzi między członkami wspólnoty rodzinnej [Izdebska 2003].

W życiu rodzinnym pojawia się wiele ważnych wydarzeń, które gromadzą jej członków. Aby podkreślić znaczenie tych wydarzeń, używa się specjalnych słów, zachowań, przedmiotów i obrzędów. Wszystkie te elementy wspólnie tworzą święto.

Rodzina i jakakolwiek społeczność, obchodząc święto, koncentrują się na związanych z nim wartościach, osobach i wydarzeniach. Pozostawiają wszystko, czym zajmują się na co dzień, by lepiej poznać i przeżywać to, co dla nich cenne i ważne. Wszystko to, co towarzyszy świętowaniu, a więc uroczysty strój, ozdobiony dom, wspólne spożywanie świątecznych potraw, rozmowy i śpiew, wytwarzają szczególne poczucie wzajemnej bliskości i jedności rodzinnej.

Rodzina polska ma w swej tradycji liczne święta, najczęściej nierozzerwalnie związane z wyznawaną religią. Do świąt najbogatszych w tradycje i najbardziej uroczyste obchodzonych należą Boże Narodzenie i Wielkanoc, a także Dzień Wszystkich Świętych i Boże Ciało. Są to święta religijne, a jednocześnie rodzinne.

Do najważniejszych świąt typowo rodzinnych, które są mocno związane z religią, należą: ślub, narodziny dziecka, jego chrzest i Pierwsza Komunia Święta; specjalną rangę nadaje się także dniom śmierci i pogrzebu. Wśród świąt narodowych szczególnie ważną rolę odgrywają Święto Odzyskania Niepodległości oraz Rocznica Konstytucji 3 Maja.

Wymienione święta rodzinne, religijne i państwowe są ściśle powiązane z całą kulturą polską i europejską oraz chrześcijaństwem, dzięki czemu mają bogatą symbolikę, rozbudowaną obrzędowość i trwałość [Dyczewski 2003].

Poszczególne rodziny mają swoją własną historię, przechowują pamiątki po przodkach, pielęgnują więź genealogiczną, używają sobie tylko właściwych norm i wzorców zachowań, mają swoje wierzenia, poglądy polityczne i społeczne, swoje uroczystości i święta. To wszystko tworzy kulturę konkretnej rodziny.

W rodzinie dawnej przekaz kultury szedł w jednym kierunku: od najstarszych ku najmłodszym. Pokolenia starsze wprowadzały młodsze w kulturę swojej rodziny, środowiska i narodu, w swoje doświadczenia i mądrość życiową. Układ ten funkcjonuje nadal, ale obok niego pojawiło się nowe zjawisko. Coraz częściej młodsze pokolenia

przekazują starszym zdobycze techniki i organizacji, narzucają im nowe wartości, normy i wzory zachowań. Najbardziej przejawia się to w przejmowaniu przez starsze pokolenia od młodszych nowych form spędzania wolnego czasu, ubioru, wysławiania się. W rodzinie przekaz kulturowy obejmuje więc wszystkie pokolenia [Dyczewski 1994].

W życiu rodzinnym występuje wiele przedmiotów i zachowań o charakterze symbolicznym. W nich rodzina wypowiada swoje przekonania religijne, społeczne, polityczne, a także zawiera swój system wartości, utrwała treść i jakość wzajemnych stosunków wewnątrzrodzinnych. Przedmiotami symbolicznymi w polskim domu są na przykład krzyż, obraz Matki Bożej, portrety przodków, choinka w okresie Świąt Bożego Narodzenia, a zachowaniami symbolicznymi – dzielenie się opłatkiem na Wigilię lub jajkiem w Wielkanoc, zapalenie gromnicy przy umierającym. Rodzina poprzez symboliczne zachowania i przedmioty wyraża własny system wartości i norm oraz jakość wzajemnych wewnątrzrodzinnych stosunków [Dyczewski 2003].

Specyficzną cechą zwyczajów rodzinnych jest brak radykalizmu w ich przemianach. Nie porzuca się zbyt chętnie symbolicznych przedmiotów i zachowań, nawet wówczas, gdy dla tych, którzy je praktykują, straciły już dawne znaczenie. Pielęgnowane przez rodzinę zwyczaje, przeżywane bardzo indywidualnie w niewielkiej grupie osób, zakorzeniają jednostkę w dziedzictwo kulturowe rodziny i narodu.

Tradycja rodzinna kształtuje specyficzną dla każdej wspólnoty rodzinnej atmosferę i styl domu, decyduje o jego indywidualnym obliczu. Pielęgnowanie tradycji, uroczyste świętowanie w gronie najbliższych, niejednokrotnie łagodzi napięcia, ułatwia pojednanie i zgodę, odpręża oraz sprawia radość zarówno młodszym, jak i starszym członkom wspólnoty rodzinnej [Izdebska 2003].

Poprzez uroczyste obchodzenie świąt, członkowie rodziny wyraźnie sobie uświadamiają swoje w niej miejsce, uczą się swych uprawnień i obowiązków, zakorzeniają się w rodzinie, a przez nią w społeczności lokalnej, w kulturze całego społeczeństwa i narodu [Dyczewski 2003].

ROLA TRADYCJI W ŻYCIU BADANYCH RODZIN

Prezentowane poniżej wyniki badań stanowią próbę odpowiedzi na pytanie, jaką rolę odgrywa tradycja w życiu wielopokoleniowych rodzin wiejskich, a także w jakim zakresie są w nich kultywowane zwyczaje odziedziczone po poprzednich pokoleniach.

Badania zostały przeprowadzone w 2006 roku w trzech małopolskich gminach – Dębnie, Wieliczce i Zabierzowie. Do badań dobrano po 40 wielopokoleniowych rodzin wiejskich w każdej gminie. Przeprowadzono z nimi wywiady według kwestionariusza, który został podzielony na trzy części, skierowane do przedstawicieli trzech pokoleń: dziadków, rodziców i wnuków. Łącznie przebadano 360 osób.

Wyniki badań odnoszących się do roli tradycji w rodzinach wielopokoleniowych obejmują głównie pokolenie rodziców i wnuków oraz ich subiektywne opinie na prezentowany temat.

KULTYWOWANIE TRADYCJI W BADANYCH RODZINACH

Upływ czasu pociąga za sobą wiele różnorodnych zmian w różnych aspektach życia. Zmiany te dotyczą również tradycji – jedne są kultywowane, wzbogacane, a inne odchodzą w zapomnienie lub niekiedy znów odżywają.

W celu określenia stopnia przestrzegania tradycji świątecznych i uzyskania informacji odnośnie ich kultywowania w czasach, kiedy respondent był jeszcze dzieckiem i obecnie w rodzinie, poproszono respondentów średniego pokolenia (rodziców) o wskazanie, które z nich nie są już kultywowane, a które są nadal przestrzegane w ich rodzinie.

Tradycja, zarówno ta właściwa danej rodzinie, a zatem charakterystyczne dla niej zwyczaje, przechowywane przez nią pamiątki, przekazywane z pokolenia na pokolenie historii rodzinne, a także tradycja ogólna, jeśli jest wspólnie zachowywana przez członków rodziny, stanowi element wzmacniający więzi pomiędzy jej członkami. Dlatego też warto, w toku badań nad funkcjonowaniem rodzin wielopokoleniowych, zwrócić uwagę na ten aspekt życia rodzinnego.

Postawione respondentom pytania pozwoliły zapoznać się z tym, jak duże znaczenie w życiu członków badanych rodzin mają dwa najważniejsze święta w tradycji chrześcijańskiej (Boże Narodzenie i Wielkanoc), na ile zachowują oni związane z owymi świętami zwyczaje oraz praktyki religijne. Ponadto z uzyskanych wyników można zaczerpnąć informację o tym, czy historia rodziny oraz jej przodkowie zajmują istotne miejsce w życiu badanych rodzin, zwłaszcza w świadomości najmłodszego pokolenia.

Skierowane do rodziców pytanie o zachowywanie zwyczajów świątecznych i praktyk religijnych, związanych z obchodami największych świąt chrześcijańskich, składało się z dwóch części. Respondenci mieli mianowicie powiedzieć, czy dany zwyczaj lub praktyka religijna były zachowywane dawniej, gdy byli oni jeszcze dziećmi, oraz obecnie, czyli, gdy sami mają już własne dzieci. Pozwala to przekonać się, na ile te zwyczaje są zakorzenione w tradycji badanych rodzin oraz jak wygląda przekaz pokoleniowy [w tym zakresie. Rodzina bowiem to miejsce, w którym dzieci poznają owe zwyczaje i od tego, na ile rodzice, a także dziadkowie wtajemniczają młode pokolenie w tradycję, będzie ona bardziej trwała. Ponadto zachowywanie owych zwyczajów, wspólne uczestniczenie w praktykach religijnych, dzielenie się przeżyciami, związanymi ze świętami, zbliża członków rodziny, umacnia więzi i łagodzi wszelkie nieporozumienia. Zatem można na tej podstawie wnioskować, czy badane rodziny wykorzystują należycie okazje, jakie przynosi wspólne świętowanie, by zacieśniać relacje i tworzyć lepszy klimat w rodzinie.

Zdecydowana większość zwyczajów świątecznych, związanych z Wielkanocą i Bożym Narodzeniem, jest i była dawniej zachowywana przez członków badanych rodzin. Wśród nich jest kilka takich, które we wszystkich rodzinach są bardzo skrupulatnie przestrzegane. Można tu choćby wymienić dzielenie się opłatkiem, zachowywanie postu w Wigilię, ubieranie choinki, wzajemne odwiedziny u krewnych w czasie Świąt Bożego Narodzenia, przestrzeganie postu w Środę Popielcową czy też święcenie pokarmu w Wielką Sobotę oraz przystąpienie do spowiedzi wielkanocnej.

Natomiast zdecydowanie rzadziej niż dawniej małuje się w domach pisanki czy też wysyła kartki świąteczne – zastąpione obecnie przez SMS-y czy kartki elektroniczne. Trochę stracił także na znaczeniu zwyczaj dzielenia się wielkanocnym jajkiem. Należy jednak podkreślić, że tradycja ta nigdy nie była zbyt popularna w badanych rodzinach – w czasach dzieciństwa przestrzegało jej tylko 57% ogółu badanych osób. Można więc

wywnioskować, iż prawdopodobnie na terenie Małopolski nie był to ani nie jest zwyczaj zbyt popularny.

Fakt, iż pewne zwyczaje są obecnie zachowywane w badanych rodzinach z takim samym zaangażowaniem, jak w czasach dzieciństwa respondentów, świadczy o tym, iż odgrywają one w życiu badanych ważną rolę i w związku z tym rodzice chcą przekazać je swoim dzieciom.

Można odnieść wrażenie, że chociaż odchodzi się od niektórych tradycji, sama istota świąt nie jest zatracana. Te najistotniejsze i najbardziej symboliczne zwyczaje są zachowywane i przekazywane z pokolenia na pokolenie.

Warto jeszcze nieco dokładniej przyrzeć się zachowywaniu praktyk religijnych przez członków badanych rodzin. Jak wskazują odpowiedzi respondentów, nieco rzadziej niż dawniej uczestniczy się obecnie w nabożeństwach Drogi Krzyżowej i Gorzkich Żali czy Pasterce. Zmiany w tym zakresie mogą budzić przypuszczenie, iż wymiar religijny tychże świąt nieco traci na znaczeniu, aczkolwiek niewątpliwie nadal odgrywa istotną, a dla niektórych badanych nawet najistotniejszą rolę.

Z kolei wyniki, badań w których badani porównywali Wigilię współczesną i tę z czasów dzieciństwa, w zasadzie świadczą o trwałości podstawowych tradycji wigilijnych w rodzinach wielopokoleniowych. Widoczne są jednak pewne zmiany w przywiązywaniu respondentów do niektórych zwyczajów.

Obraz współczesnej polskiej Wigilii, odtworzony na podstawie badań przeprowadzonych w rodzinach respondentów, świadczy o silnym przywiązaniu respondentów do tradycji przekazywanej przez rodziny z pokolenia na pokolenie. Taki jest oto ten obraz: w wigilijny wieczór wszystkie rodziny dzielą się opłatkiem, składają sobie życzenia i wspólnie spożywają tradycyjne wigilijne potrawy, przestrzegając na ogół ich zwyczajowej liczby. W każdym domu świąteczny nastrój tworzy ustrojona, rozświetlona choinka. Powszechnie jest przestrzegany też zwyczaj ustawiania na wigilijnym stole dodatkowego nakrycia dla niespodziewanego gościa – to tzw. staropolska gościnność, a także wywodzący się z czasu powstań i zsyłek obowiązek pamiętania o prześladowanych za Ojczyznę. Wszystkie rodziny podtrzymują ponadto zwyczaj wzajemnych odwiedzin i wymiany życzeń z bliskimi oraz odwiedzają groby bliskich zmarłych.

Religijny wymiar uroczystościom wigilijnym nadaje powszechnie przestrzegany post (100% wskazań), wspólne śpiewanie kolęd (72%), odmawianie przed wieczerzą modlitwy lub czytanie odpowiedniego fragmentu Pisma Świętego (97%) oraz udział w Pasterce (90%). Do wydarzeń sprzed dwóch tysięcy lat nawiązują też inne wigilijne obyczaje. Na przykład, na pamiątkę gwiazdy betlejemskiej w większości rodzin wieczerza wigilijna rozpoczyna się wraz z pojawieniem się na niebie pierwszej gwiazdki (82%), natomiast atmosferę żłóbka betlejemskiego przywołuje obyczaj wkładania pod obrus siana (90%) oraz znacznie mniej rozpowszechniony – zwyczaj dzielenia się specjalnym opłatkiem ze zwierzętami gospodarskimi (47%).

Tradycjami, które charakteryzują się pewnym zanikiem w porównaniu z czasem dzieciństwa respondentów są śpiewanie kolęd i zapraszanie na Wieczerzę wigilijną osoby samotnej. Natomiast popularniejszą tradycją jest obecnie obdarowywanie prezentami osób bliskich.

O wysokim stopniu tradycjonalizmu w badanych gminach świadczy również duża liczba dodatkowych tradycji, które wskazali respondenci, udzielając odpowiedzi na pytanie: „Jakie inne, dawne tradycje (oprócz wymienionych) przetrwały w Waszej rodzinie do tej pory?”.

Wymieniono wiele ciekawych zwyczajów, często charakterystycznych dla regionu Małopolski, takich jak np. tradycja przystrajania domów w okresie Zielonych Świątków, palenie Judasza w Wielki Czwartek, święcenie wianków w oktawie Bożego Ciała, święcenie Gromnicy w Święto Matki Boskiej Gromnicznej, domowy wypiek chleba, święcenie pól, święcenie ziół i ziarna w święto Matki Boskiej Siewnej i Zielnej, malowanie drzwi wapnem, wieszanie jemioli nad drzwiami, ścinanie gałązek wiśni 13 grudnia (Łucji), które przyniesione do domu kwitną na Wigilię, psoty w okresie Wielkiej Nocy, mycie twarzy wodą z rzeki w Wielki Piątek, wbijanie krzyżyków zrobionych z Palmy w pole uprawne w Wielki Piątek („żeby robactwo się nie chwyciło, a ziemia dobrze plonowała”), robienie „kopy” pod drzwiami w Wigilię, robienie języków, wychodzenie przed dom ze sztucami po wieczery wigilijnej, wianki na Święto Matki Boskiej Zielnej, wkładanie łuski z karpia wigilijnego do portfela itp.

Oprócz powyższych badań wskazywali na wiele innych obrzędów, które choć rzadkie, jednak są z pewnością warte przytoczenia, jak np.: tradycja szydełkowania, ręczne przygotowanie palm, wrócenie z sianka, wyciągniętego spod obrusa wigilijnego, święcenie zwierząt przed „wyjściem” w pole po zimie czy też występowanie w ludowym stroju krakowskim na świątach i festynach gminnych.

Duża liczba wymienionych tradycji świadczy o tym, iż w badanych gminach rodziny przywiązują bardzo znaczną wagę do ich kultywowania. Wyjaśnieniem tego może być również fakt, że badania były przeprowadzone w rodzinach wielopokoleniowych, w których dużą rolę w podtrzymywaniu tradycji pełni starsze pokolenie. Seniorzy rodziny dbają o kultywowanie tradycji, mają na to więcej czasu i z pewnością są skarbnicą wiedzy na temat dawnych zwyczajów, które pragną przekazać młodszym pokoleniom.

Potwierdzeniem powyższych pozytywnych zjawisk dotyczących podtrzymywania tradycji jest wypowiedź ks. Proboszcza jednej z miejscowości w gminie Dębno, który wskazuje na bardzo duże przywiązanie miejscowej ludności do tradycji, jej pielęgnowania oraz do wiary. W udzielonym wywiadzie stwierdza on, iż nie obserwuje szczególnego zaniku tradycji. Przemawia za tym fakt wysokiej frekwencji na nabożeństwach i obrzędach świątecznych. Zdecydowana większość parafian czuwa przy grobie w okresie Wielkiej Nocy, adoruje Krzyż, przyjmuje popiół itp. Jego zdaniem, do niedawna zanikała tradycja Lanych Poniedziałków, ale znów widać jej ożywienie. Ksiądz stwierdza również, że chociaż wiara chrześcijan jest wiarą bardzo trudną, tradycje będą nadal zachowywane, ich kult bowiem pozwala na zachowanie określonego rytmu życia wsi”.

ROLA ŚWIĄT W ŻYCIU BADANYCH RODZIN

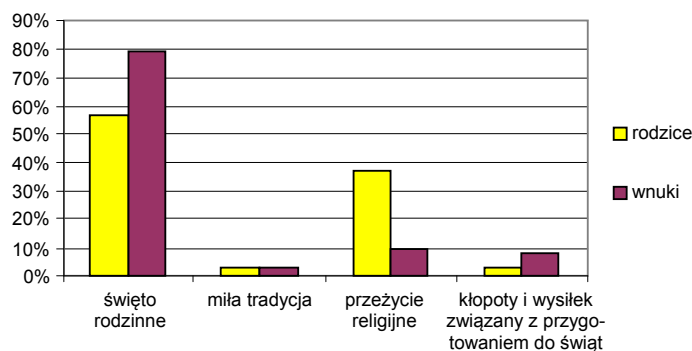
Respondenci zostali zapytani o to, jaką rolę w ich życiu odgrywa tradycja rodzinna. Zdecydowana większość badanych (88%) odpowiedziała, iż rola tradycji w ich życiu jest *duża* lub *bardzo duża*, zaś pozostali przyznali, iż tradycja zajmuje niezbyt ważne miejsce w ich życiu. Warto przyjrzeć się, jak owe deklaracje przekładają się na zachowywanie zwyczajów świątecznych w badanych rodzinach.

Po zaprezentowaniu wyników, które pozwoliły zobrazować, w jakim stopniu członkowie rodzin wielopokoleniowych zachowują najbardziej znane zwyczaje związane

z Wielkanocą oraz Bożym Narodzeniem, należy również zwrócić uwagę, na to, iż święta są postrzegane przez badanych w różnych aspektach i różne elementy ich obchodów stanowią „istotę świętowania” dla poszczególnych osób. Dla jednych są one przede wszystkim świętem rodzinnym, dla innych zaś najważniejszy jest aspekt religijny.

Spośród wszystkich odpowiadających na to pytanie (odpowiedzi udzielili rodzice i wnuki), największy odsetek (69%) stanowiły osoby, dla których Wielkanoc i Boże Narodzenie to przede wszystkim święta rodzinne, zaś blisko 24% badanych zadeklarowało, iż aspekt religijny tychże świąt jest dla nich najistotniejszy.

Warto zwrócić uwagę na to, iż rodzice nieco inaczej postrzegają rolę świąt niż ich rodzice (rys. 1 i 2). Wśród przedstawicieli obu pokoleń najliczniejszą grupę stanowili badani, którzy przyznali, iż aspekt rodzinny wymienionych świąt odgrywa dla nich największą rolę. Jednak wśród rodziców, częściej niż wśród dzieci, pojawiały się deklaracje, iż to przeżycia religijne są tym, na czym skupia się ich uwaga w czasie świętowania.



Rys. 1. Wnuki i rodzice według deklaracji, czym przede wszystkim są dla nich Święta Wielkanocne oraz Święta Bożego Narodzenia

Dla porównania warto przytoczyć wyniki badań, w trakcie których również pytano o znaczenie Świąt Wielkanocnych oraz Świąt Bożego Narodzenia. Zostało ono postawione respondentom w badaniach przeprowadzonych wśród 126 rodzin wielopokoleniowych mieszkających w mieście. Dla wszystkich trzech pokoleń w badanych rodzinach wymienione święta związane były przede wszystkim z kultywowaniem tradycji (młodzież około 87%, rodzice około 95%, dziadkowie 94%) oraz z uczestnictwem w nabożeństwach (odpowiednio: około 47%, 62% oraz 87%) [Nikitorowicz i in. 2003].

Wyniki badań dotyczące postrzegania świąt w rodzinach wielopokoleniowych znajdują odzwierciedlenie we wspomnianym już wywiadzie z ks. Proboszczem. Stwierdził on, że „dla rodziny wiejskiej z pewnością na pierwszym miejscu liczy się przeżycie religijne. Świadczy o tym duża frekwencja w kościele na mszach i bardzo liczne przystępowanie do sakramentów świętych. Choć z pewnością święta Bożego Narodzenia są bardziej rodzinne od wielkanocnych”.

PODSUMOWANIE

Niniejsze opracowanie stanowi próbę odpowiedzi na pytanie, jak istotną rolę odgrywa tradycja w życiu wielopokoleniowych rodzin wiejskich w badanych gminach, a także, w jakim zakresie są przez nie kultywowane zwyczaje odziedziczone po poprzednich pokoleniach.

Dla zdecydowanej większości respondentów rola tradycji w ich życiu jest *duża* lub *bardzo duża* (w sumie dla niemal 90% osób).

Można zauważyć niewielki zanik tradycji, które są typowo świeckie, podczas gdy obrzędy związane ściśle z praktykami religijnymi są kultywowane z równie dużym zaangażowaniem jak dawniej. Można to zaobserwować, jak twierdzi ks. Proboszcz, w „uroczystym przeżywaniu wydarzeń religijnych i świątecznych”.

Podsumowując, można stwierdzić, że święta i związane z nimi tradycje nadal odgrywają bardzo istotną rolę w życiu rodzin wielopokoleniowych z terenu badanych gmin małopolskich.

LITERATURA

- Augustyn J., 1999. Ojcostwo – aspekty pedagogiczne i duchowe. Wyd. UJ, Kraków.
- Dąbrowska A., 2003. Tradycja rodzinna jako dziedzictwo kultury narodowej. W: Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego. Społeczno-kulturowe wymiary przekazu. Red. J. Nikitorowicz, J. Halicki, J. Muszyńska. Trans Humana, Białystok, 97-103.
- Dobrowolski K., 1966. Studia nad życiem społecznym i kulturą. Ossolineum, Wrocław.
- Dyczewski L., 1994. Rodzina, społeczeństwo, państwo. Tow. Nauk. KUL, Lublin.
- Dyczewski L., 2002. Wiąż między pokoleniami w rodzinie. Tow. Nauk. KUL, Lublin.
- Dyczewski L., 2003. Rodzina twórcą i przekazicielem kultury. Tow. Nauk. KUL, Lublin.
- Dymara B., Korzeniowska W., Ziemiński F., 2002. Dziecko w świetle tradycji. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Izdebska J., 2003. Przemiany w postrzeganiu domu rodzinnego w rodzinie wielopokoleniowej. W: Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego. Społeczno-kulturowe wymiary przekazu. Red. J. Nikitorowicz, J. Halicki, J. Muszyńska. Trans Humana, Białystok, 26-40.
- Nikitorowicz J., 2003. Dziedzictwo kulturowe i etos generacji. W: Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego. Globalizm versus regionalizm. Red. J. Nikitorowicz, J. Halicki, J. Muszyńska. Trans Humana, Białystok, 17-33.
- Seweryn T., 1961. Tradycje i zwyczaje krakowskie. Wyd. Artystyczno-Graficzne, Kraków.
- Ziemiński F., 1999. Wybrane problemy tradycji i wychowania w polskich dziejach (X w.-XVIII). Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.